

Lezing voor het Oecumenisch Leerhuis 'Bijbelse Gestalten uit Oude en Nieuwe Testament'

Abraham

Eén van de groten uit het Oude Testament is hij over wie ik het vanavond met u wil hebben: Abraham. Eén van de grote drie zou ik zeggen: Abraham, Mozes en David. Dat zijn toch de grote drie? Of zou u nog andere namen willen noemen? Wellicht dat je daar Elia nog aan toe moet voegen, zodat je van de vier groten van het Oude Testament moet spreken.

Als ik aan Abraham denk, dan denk ik – u vast ook – aan hem als iemand uit het Oude Testament, in het bijzonder uit het boek Genesis. U vindt zijn verhaal in de hoofdstukken 12 t/m 25 van dit eerste bijbelboek.

Op tal van andere plaatsen in het Oude Testament wordt op dat verhaal teruggegrepen. Dan kan het gaan over het verbond dat God met hem gesloten heeft (zie b.v. Lev. 26,42) of over het land dat God Abraham beloofd heeft om hem dat tot een eeuwig bezit te geven (zie b.v. Ex. 6,3.8), om een enkel voorbeeld te noemen.

Maar zijn naam is niet tot het OT beperkt. De naam Abraham is ook, veelvuldig zelfs, in het Nieuwe Testament te horen: in alle evangeliën, maar ook in de brieven van Paulus: de Romeinenbrief en de brief aan de Galaten. En verder speelt hij in de brief aan de Hebreëen, d.i. geen brief van Paulus, een rol, een best wel grote rol zelfs. En ook daar, in het NT, wordt op die oudtestamentische Abrahamvertellingen teruggegrepen, op elementen of aspecten van die verhalen: op het verbond dat God met Abraham gesloten heeft, maar ook het geloof van Abraham wordt een aantal keren genoemd. In mijn verhaal van vanavond zal dat laatste aspect een voorname plaats innemen. Ik zal dan ook met Abraham in de Hebreëenbrief eindigen, waar Abraham als geloofsgetuige een belangrijke plaats inneemt.

Abraham in onze taal

Toch wil ik mijn verhaal niet direct bij het OT en NT beginnen. Ik wil bij onze taal beginnen, want daarin komt de naam Abraham een aantal keren voor, terwijl dat toch veel minder het geval is met de andere, drie groten: Mozes, David en Elia.

In onze taal zijn er tenminste vier uitdrukkingen die naar Abraham verwijzen. Ze houden alle vier verband met een bijbelverhaal. Twee met het Abraham-verhaal uit het OT, twee met het NT: één met het Lucasevangelie en één met het Johannesevangelie. Kunt u ze noemen?

- De eerste is: 'Weten waar Abraham de mosterd vandaan haalt.' Zou u weten met welk bijbelverhaal deze uitdrukking is verbonden? Dat deze uitdrukking met een bijbelverhaal te maken heeft, zal verbazen, want mosterd is nu niet direct iets dat je van deze verhalen kent. De oorsprong van de uitdrukking ligt volgens diverse wetenschappers en taalkundigen in Genesis 22,6, waar wordt verteld dat Abraham zijn zoon dreigt te offeren op het altaar. Hij verzamelde 'mutsaards' en 'legde het hout op zijn zoon'. *Mutsaard* betekent 'takkenbos'. Het woord zou vervormd zijn tot 'mustaard' en later tot 'mostaard', uiteindelijk is het 'mosterd' geworden. De betekenis van deze uitdrukking: 'weten waar Abraham de mosterd vandaan haalt' is duidelijk: precies willen weten hoe een zaak in elkaar zit.

- Een, denk ik, minder bekende uitdrukking is: 'Abrahammetje spelen'. Dat wordt gezegd van iemand die probeert met allerlei leugens uit een moeilijke situatie te geraken, zoals Abraham doet in Egypte tegenover de farao (Gen. 12,10-20) en in Gerar tegenover Abimelech, de koning van Gerar (Gen. 20). Daar geeft hij namelijk zijn vrouw Sara voor zijn zuster uit.

Deze twee staan in verband met het Abraham-verhaal in Genesis. Dat is niet het geval met de twee andere uitdrukkingen:

- De derde uitdrukking is: 'In Abrahams schoot zitten'. Met als betekenis: een buitengewoon rustig en aangenaam leven leiden/er goed bij zitten. De zegswijze is ontleend aan? Aan de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus (16,22), hoewel het daar wel gaat om een situatie na iemands dood! In Lucas 16 is overigens alleen sprake van 'in Abrahams schoot'; het werkwoord 'zitten' komt in Lucas 16 niet voor, past hier ook niet, omdat het gaat om iemand (= Lazarus) die in Abrahams schoot *ligt*.

- En de vierde, weer veel meer bekende uitdrukking is: 'Abraham gezien hebben.' Dat is een zegswijze die gebruikt wordt om van iemand te zeggen dat hij 50 jaar is geworden: 'Hij heeft Abraham gezien.' De uitdrukking is ontleend aan Johannes 8,57, waar Jezus in gesprek is met joden die in hem geloven; zij zeggen op een gegeven moment tegen hem: 'U bent nog geen 50 jaar en u hebt Abraham gezien.' Als we dat hoofdstuk 8 verder zouden bekijken, dan zou u zien dat het woord/de naam Abraham daarin eerder ook al een aantal keren voorkwam. Zijn gesprekspartners zeggen daar steeds dat zij Abrahams nageslacht (8,33.37), dat ze zijn kinderen zijn (8,39) en dat Abraham hun vader is (8,39.56).

Abraham als voornaam

De naam Abraham mag dan een aantal keren in onze taal voorkomen, toch is het niet een naam die mensen snel aan hun kind zullen geven. Misschien nog wel als doopnaam, maar minder toch als roepnaam. Hoe zou dat komen? Dat heeft mijns inziens te maken met het feit dat er een zekere oudheid aan de naam klinkt. Aan Abraham kleeft op de een of andere manier het beeld van een oude man. Dat is ook weer niet helemaal vreemd, als je daar het Abraham-verhaal tegenaan legt. Dat verhaal begint namelijk ook pas echt, als Abraham 75 is, zie Gen. 12,4, waar van Abram gezegd wordt: 'Abram was 75 jaar oud, toen hij uit Haran wegtrok.'

Toch is het ook weer niet zo, dat die naam helemaal niet klinkt. Ik noem u de naam van ... 'Vader Abraham' (= Pierre Kartner). En ik moet hier ook beslist een protestantse aartsvader noemen: Abraham Kuyper. Maar als die naam voorkomt, dan is het toch meestal in de verkorte vorm: Bram. In het jodendom is die naam veel gebruikelijker. Maar daar staat hij dan ook in hoog aanzien. Ik moet zelf denken aan de beroemde filosoof/theoloog Abraham Heschel. Het zou buitengewoon boeiend zijn om eens een keer in het Oecumenisch Leerhuis aan hem, en wellicht ook aan andere joodse geleerden zoals Martin Buber en Franz Rosenzweig, aandacht te besteden.

Abram > Abraham

Ik ga met u naar het Abrahamverhaal in Genesis. Dan moet ik eerst wat over zijn naam zeggen! Wij spreken steeds over *Abraham*, maar in het bijbelverhaal heet hij eerst *Abram*. Zo duidt de verteller van het verhaal hem steeds aan; dat gebeurt vanaf Genesis 11,27 t/m 17,3. Dan verandert God zijn naam: 'Gij zult niet meer Abram genoemd worden, maar uw naam zal Abraham zijn, omdat ik u tot een vader van een menigte volkeren gesteld heb.' Een vergelijkbare verandering doet zich voor bij Sara. Eerst heet zij Sarai; dat is het geval van 11,27 t/m 17,14. Dan verandert God ook haar naam, en wel in Sara: 'Wat uw vrouw

Saraï betreft, gij zult haar niet Saraï noemen, maar Sara zal haar naam zijn.' Die naam kom je in het vervolg alleen nog maar tegen. De verteller neemt de naamsverandering, uitgesproken door God tegen Abraham, in beide gevallen over, bij Abraham en Sara. Wanneer gebeurt dat: deze naamsveranderingen? In Genesis 17,1-27, d.i. het hoofdstuk over het verbond van God met Abraham, dat is tegelijkertijd het verhaal van de verplichting tot het besnijden van elke (joodse) man. Het is tevens het verhaal van Gods aankondiging aan Abraham dat Hij Saraï uit hem, Abraham, een zoon zal schenken, wat bij Abraham op zijn lachspieren werkt.

Eerste associaties/beelden/verhalen bij Abraham

Laten we, voordat we verder kijken naar het Abrahamverhaal, eerst onze associaties en beelden op een rij zetten die we hebben bij Abraham. Ik noemde er zo straks al eentje: Abraham als een oude, misschien mag ik eraan toevoegen: eerbiedwaardige man.

Wat zijn zoal uw associaties/beelden? Aan welke verhalen moet u allereerst denken? Zijn gehoorzaamheid, als hij door God geroepen wordt (Gen. 12), de beproeving van Abraham (Gen. 22), Abrahams gastvrijheid, als er in Mamre opeens drie mannen voor zijn tent staan die hij gastvrij, en dan ook royaal ontvangt (Gen. 18). Maar misschien staat hij nog wel het meest bekend om zijn grote vertrouwen, hoewel Abraham ook heel sterk zijn eigen gang kon gaan, zeker als zijn eigen hachje op het spel stond (Gen. 12,10-20 en 20,1-18).

Wat ook opvalt, is de manier waarop hij sjachert, met God en mensen onderhandelt (18,16-33; 23,1-20). Minder bekend is zijn grote betrokkenheid op Lot (Gen. 14; 18,16-33). En wat hier zeker ook genoemd moet worden is het verbond van God met Abraham (Gen. 17). Daarbij hoort het verhaal van de besnijdenis. In en voor het jodendom een centraal hoofdstuk, in de christelijke traditie is dit niet echt een punt.

Zetten we alles op een rij, dan is dit het beeld van Abraham:

- (1) oud/eerbiedwaardig;
- (2) iemand die zich door God liet gezeggen,
- (3) een man met een groot geloof;
- (4) iemand die aan God gehoorzaam is,
- (5) maar soms ook volkomen zijn eigen gang gaat, met voorbijaan aan alles en iedereen (waaronder zijn vrouw);
- (6) iemand die buitengewoon gastvrij is;
- (7) iemand die zich sterk verbonden wist met Lot.
- (8) iemand die van onderhandelen weet.

De vraag is of we zo alle aspecten van het Abraham-verhaal gehad hebben?

(9) de slimme wijze waarop Abraham in het land Kanaän een stuk land weet te verkrijgen (Gen. 23);

(10) de wijze waarop hij voor Izaak een vrouw regelt (uit zijn land en maagschap)(Gen. 24). Het (langste) verhaal behoort tot een van de mooiste uit de Abraham-cyclus.

Abraham en Lot

Wij spreken over het Abraham-verhaal of over de Abraham-cyclus. En dat is niet ten onrechte, tenslotte is hij het hoofdpersonage van Genesis 11,27-25,11, we moeten er echter wel iets bij bedenken. En dat is dat in de Bijbel een verhaalpersonage vaak een contrastfiguur kent. In hele algemene zin is dat het geval: de rechtvaardige (*tsadik*) staat tegenover de goddeloze/de schoft (*rasja*), de farizeeër staat tegenover de tollenaar, om een nieuwtestamenteisch voorbeeld te geven. Kaïn staat – in Genesis – tegenover Abel, Jacob staat tegenover Esau. Het hoeft dus niet per se één figuur te zijn, zo wordt duidelijk uit het verhaal van Jozef die tegenover zijn broers staat.

En ook Abraham heeft zo'n tegenover/zo'n contrastfiguur: dat is Lot. Het gaat hier niet om een broer zoals bij Kaïn en Abel, Jacob en Esau, Jozef en zijn broers, maar om de zoon van zijn broer, dus om zijn neefje. Want zijn broer Haran is gestorven. Die liet een zoon na. En het lijkt erop dat Abraham zich over hem ontfermt. Dat zie je al direct gebeuren na zijn roeping. Alleen Abraham wordt door God geroepen, maar dat betekent niet dat hij alleen vertrekt. Nee, Lot gaat met hem mee (12,4), zo wordt verteld. Die formulering wekt de indruk dat Lot uit zichzelf meegaat, maar dat is toch niet het geval. Want direct daarna horen we dat Abraham zijn vrouw heeft meegenomen en Lot.

Waarom hij dat doet? Waarom hij ook Lot meeneemt, horen we niet. Je hebt als lezer de neiging om het zelf in te vullen. Daar zit een zeker gevaar in dat je het gaat invullen. Soms doet iemand dingen zonder dat hij daar een speciale reden voor heeft. Dat zou hier wel eens het geval kunnen zijn. Kan je het toch niet laten om een reden te noemen, dan zou ik toch zeggen dat hij zich over de zoon van zijn overleden broer ontfermt. Hij laat hem in elk geval niet achter. Het is duidelijk: Abraham voelt zich verantwoordelijk, zowel voor zijn vrouw als voor Lot, de mensen die ook zijn vader Terach heeft meegenomen (11,31). Abraham zet die lijn van zijn vader voort. Zo vader, zo zoon, ben je geneigd te zeggen. We horen namelijk zowel bij Terach als bij Abraham het woord 'meenemen'.

In het Abraham-verhaal kom je Lot steeds tegen. Op sommige momenten is dat heel kort (11,27.31; 12,4.5), met één of twee zinnen, op andere momenten is dat een heel verhaal: 13,1-18 (het verhaal van hun scheiding); 14,1-17 (het verhaal van Abraham die Lot weet te bevrijden uit de hand van de koningen van het oosten); 18,16-33 (het verhaal van Abrahams voorbede voor Sodom); 19,1-29.30-38 (het verhaal van de verwoesting van Sodom en de vlucht van Lot). Wat je ziet, is dat Abraham steeds voor hem opkomt. Dat blijkt uit het feit dat hij hem niet achterlaat, maar meeneemt. Hij komt ook naar voren, als iemand die het er niet bij laat als hij te horen krijgt dat Lot gevangen is genomen. Dan betreedt hij het strijdperk en wint én zorgt ervoor dat Lot terug kan. Datzelfde opkomen voor Lot lijkt er ook achter te zitten, als Abraham pleit voor Sodom, want dat is ten slotte de plek waar Lot woont, al noemt Abraham Lot in het geheel niet, wanneer hij bij God pleit voor het behoud van Sodom op grond van het aantal rechtvaardigen. De laatste keer dat we in het Abraham-verhaal van Lot horen, is direct na het verhaal van de verwoesting van Sodom (19,30-38).

De vraag die ik nog niet beantwoord heb, is: waarin is Lot dan het contrastfiguur? Voor alle duidelijkheid, dat is niet steeds het geval, maar wel in Genesis 13, op een cruciaal punt, namelijk waar het gaat om het land van de belofte. Steeds heb je gehoord dat Lot met Abraham meeging dan wel meegenomen werd. Maar nu roept Abraham Lot op om zich van hem af te scheiden. De reden: het land kon hen niet dragen, ze zijn allebei te zwaar geworden. Er ontstaat twist tussen de herders van beiden. En Abraham wil geen twist met Lot, die daardoor zou kunnen ontstaan, want we zijn 'mannenbroeders'. Het land ligt voor Lot open. Abraham laat Lot uit dat land kiezen, maar dat doet Lot niet. Hij kiest voor de gehele Jordaanstreek. Hij kiest daarvoor, nadat hij eerder zijn ogen heeft opgeslagen en de waterrijke Jordaanstreek gezien heeft (13,10). Diezelfde twee woorden 'opslaan van de

ogen' en 'zien' komen we ook tegen bij Abraham (13,14), met dit verschil dat Abraham die twee woorden toegezegd krijgt; God roept hem namelijk om zijn ogen op te slaan en te zien. Daar zit dus het verschil tussen die twee. De vraag is: ga je voor wat je zelf ziet als het meest belovende of laat je je dat door God gezegd worden, en vertrouw je daarop? Ga je voor wat je zelf ziet of ga je voor wat God je laat zien? Het contrast zit daarin dat Lot voor het ene staat, en Abraham voor het andere. Het heeft ook iets van de keus van de niet-gelovige en de gelovige. Want daar staat Abraham voor. Hij representeert de gelovige, zoals Lot de niet-gelovige representeert.

Dan moeten we toch ook weer even terug naar wat ik eerder over Abraham en Lot zei. Want er mag nu dan afstand zijn ontstaan

tussen de twee, het vervolg laat direct zien dat dat niet betekent dat het lot van Lot Abraham daarna niet meer zou interesseren, want dat is bepaald niet zo. Je ziet hem daarna onmiddellijk in beweging komen, als Lot *meegenomen* wordt door de koningen uit het oosten (14,12). Let even op dit werkwoord dat we al eerder tegenkwamen, toen verteld werd dat Abraham Lot *meenam* (12,5). Dat nu iemand anders Lot *meeneemt*, accepteert Abraham niet. De problematische situatie rond het land heeft dus geen breuk tussen de twee opgeleverd. Abraham zorgt ervoor dat Lot kan terugkeren naar de plek waar hij zich had gevestigd.

Tussen haakjes, het verhaal van Lot eindigt met het verhaal dat ook zijn lijn zich voortzet, maar dat gebeurt wel op een hele ongebruikelijke manier. U vindt het in 19,30-38, waar verteld wordt dat zijn beide dochters zwanger worden, notabene van hun vader. De één, Moab, zal de stamvader worden van de Moabieten, de ander, Ammon, zal de stamvader worden van de Ammonieten. Het maakt gelijk duidelijk dat we hier met meer te maken hebben dan met een familiegeschiedenis, hier wordt de ontstaansgeschiedenis/de wording getekend van een volk. En dat geldt ook voor de Abraham-lijn. Frans Breukelman, de aartsvader van de Nederlandse Bijbelse Theologie, noemde het boek Genesis dan ook 'Het boek van de wording van Israël temidden van de volkeren'.

Genesis 11,27 - 25,11

Het *verhaal* over Abraham vindt u in het boek Genesis. Velen zullen zeggen dat dat verhaal in Genesis 12 met het verhaal van zijn roeping begint om in hoofdstuk 25,1-11, het verhaal van Abrahams dood, te eindigen. Dat die passage het slot vormt van het Abraham-verhaal lijkt me logisch, maar begint het verhaal ook in hoofdstuk 12? Anders gezegd, begint het Abraham-verhaal met de roeping van Abraham? Dat zou betekenen dat het verhaal van zijn geboorte zou ontbreken. Nu hoeft je dat verhaal niet per se te vertellen. Dat laat het verhaal van Jezus in het Marcusevangelie tenslotte ook zien. Ook daarin ontbreekt het geboorteverhaal van Jezus, terwijl we wel over Jezus' dood horen. Maar die situatie doet zich in het Abraham-verhaal toch niet voor. Het Abraham-verhaal begint namelijk al eerder! We moeten daarvoor naar hoofdstuk 11. Het gaat mij om de slotpassage: 11,27-32. Deze passage begint als volgt: 'Dit zijn de *toledoth* van Terach.' Ik laat het woord nu even onvertaald om u te zeggen dat we met dat Hebreeuwse woord *toledoth* te maken hebben met het kernwoord van het boek Genesis. Als je het boek achter elkaar zou lezen, dan kom

je dat woord met grote regelmaat tegen. Dat begint al in Genesis 2,4 direct na het scheppingsverhaal: 'Dit zijn de *toledoth* van hemel en aarde'. En dan opnieuw bij het eigenlijke begin van het boek Genesis, in 5,1. Hoort u maar: 'Dit is het boek (!) van de *toledoth* van Adam.' Het boek, Genesis, begint dus eigenlijk daar!

Als je dat hoofdstuk 5 vervolgens leest, een hoofdstuk dat we meestal overslaan, omdat we niet erg van bijbelse geslachtsregisters houden, dan kan je zien waar dat woordje *toledoth* voor staat. Het is afgeleid van een werkwoord dat 'verwekken' betekent. Het gaat met *toledoth* om de verwekkingsgeschiedenis van iemand. Het kan dan ook niet verbazen dat het woord soms vertaald wordt met 'geschiedenis' (zonder het woordje 'verwekking') daarvoor, soms ook met 'nakomelingen', (d.i. 'zij die verwekt zijn'): 'Dit zijn de verwekkingen van ..' (6,9; 10,1). En die formulering kom je nu ook tegen in 11,27: 'Dit zijn de *toledoth* van Terach.' Nu doet zich hier direct iets bijzonders voor, want we horen niet dat hij er eerst één verwekt: de eerstgeborene, en dan later nog andere zonen en dochters, zoals wel steeds in Genesis 5, maar hier hoor je direct dat hij er drie verwekt: 'Terach verwekte Abram, Nachor en Haran.' Zo'n constructie met drie was de lezer al eerder tegengekomen: bij Noach in hoofdstuk 6: 'Noach verwekte drie zonen: Sem, Cham en Jafet' (vers 10). En dan moet u weten dat Noach vanaf Adam de tiende in de rij is. En dat is Terach ook; hij op zijn beurt is de tiende in de rij na Noach. Dat betekent, althans dat vermoeden zal bij een lezer op basis daarvan rijzen, dat er met Abraham weer een nieuwe rij – van tien – gaat beginnen. Dat zou je denken, ware het niet, dat van de vrouw van Abraham: Sara gezegd wordt dat ze 'onvruchtbaar' was ('wurzilverstockt', zo vertaalt de joodse filosoof en theoloog Martin Buber dit Hebreeuwse woord in zijn *Verdeutschung der Schrift*) om daar nog aan toe te voegen 'dat ze geen kindeke had'. Dat mag ouderwets klinken, dat is ook de bedoeling, want het Hebreeuws gebruikt hier ook een archaisch woord. Het zal u duidelijk zijn: echt begonnen is het Abraham-verhaal nog niet of er rijst onmiddellijk de vraag of er wel een vervolg zal komen. Tenslotte hoorden we in voorafgaande stukken, in het bijzonder in Genesis 5 en 11 steeds: 'die verwekte die, en die verwekte die.' De gedachte dat die lijn zomaar doorgaat, .. het wordt direct duidelijk dat dat niet het geval is, als je hoort: 'Saraï was onvruchtbaar; ze had geen kindeke.' Daarmee wordt duidelijk (*sic*) dat die verwekkingsgeschiedenis met de eerstgeborene Abraham ook dreigt te eindigen. Dat geeft aan het Abraham-verhaal direct een heel opmerkelijk cachet. Het zorgt ook voor spanning bij de lezer: hoe zal dit verder gaan? En: krijgt de geschiedenis wel een vervolg? Helemaal, als Abraham kort daarna door God een groot volk wordt beloofd: 'Ik zal u tot een groot volk maken', zo zegt Hij helemaal aan het begin, terwijl de situatie van Abraham en Sara daar geheel mee in strijd is.

En daarmee hebben we direct een cruciaal punt in en van het geloof te pakken: er worden door God allerlei beloften gedaan, er worden je allerlei dingen toegezegd, terwijl je eigen situatie daar volkomen mee in strijd is. En de vraag is dan: Hoe ga je daarmee om? Waar laat je je uiteindelijk door leiden: door die situatie die er niet mee rijmt, of toch door de dingen die in dat bijbelse verhaal gezegd worden.

Met die kwestie begint het eerste grote geloofsverhaal direct. Want daar staat Abraham voor! Hij is het eerste beeld in de Bijbel van geloof als vertrouwen op God, vertrouwen hebben in wat hij (tegen je) zegt, terwijl je feitelijke situatie daar geen aanleiding voor geeft. Het komt dus op puur vertrouwen aan. En Abraham is degene die dat zichtbaar maakt. Ik kom daar straks op terug.

Twee thema's: de zoon en het land

Daarmee zijn we bij het ene thema van de Abraham-cyclus: de zoon. Abraham krijgt in Haran direct de belofte van een groot volk, maar een zoon heeft hij niet en kan hij ook niet krijgen, omdat Sara onvruchtbaar is. Een pijnlijke situatie. Die belofte wordt diverse malen

herhaald. Dat maakt het er niet eenvoudiger op. En wat het ook niet eenvoudiger maakt, dat is dat het maar duurt en duurt, en Abraham en Sara steeds ouder en ouder worden. De belofte van een groot volk werd hem op zijn 75ste toegezegd (12,1-4), op zijn 99ste kreeg hij van God te horen dat Sara, een 100-jarige, een zoon zal baren (17,16), direct daarna krijgt ook Sara deze belofte te horen. Het zorgt voor beiden voor een lach (17,17; 18,12). Deze lach wordt ook wel de lach van het ongeloof genoemd, maar het is meer een lach, waarmee ze hun oog voor de feitelijke werkelijkheid laten zien.

Als het allemaal lang duurt, is het ook weer niet helemaal onbegrijpelijk, als zij beiden aan andere mogelijkheden denken. Je zou eerst denken dat Abraham Lot als zoon beschouwt (1), daarna denkt hij aan zijn knecht Eliëzer als zijn erfgenaam (2). En Sara bedenkt Hagar als draagmoeder, waaruit Ismaël geboren werd (3). Als ten slotte Izaäk geboren wordt – in Genesis 21, de lezer heeft er bijna 10 hoofdstukken op moeten wachten – dan volgt al snel daarna, in Genesis 22, het meest huiveringwekkende hoofdstuk uit het boek Genesis, misschien wel van het hele OT: het verhaal dat in het jodendom bekend staat als ‘de binding van Izaäk’ en dat wij kennen als het verhaal van de beproeving van Abraham: Abraham krijgt de opdracht om zijn zoon te offeren. Uiterst sober wordt dat verhaal verteld, alle psychologie ontbreekt, van de kant van Abraham, maar ook van de kant van Izaäk. We horen helemaal niets over hun gedachten en gevoelens bij wat er gezegd wordt, bij wat er gebeurt.

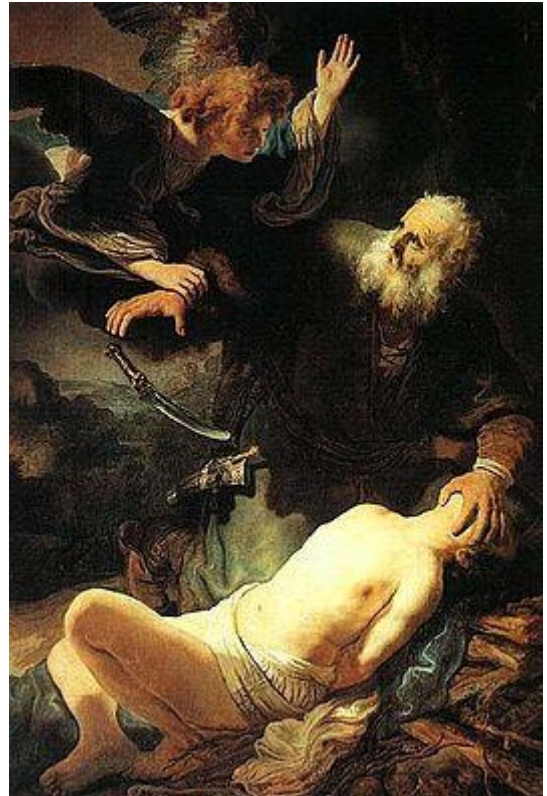
Lèch lècha, ‘Ga, jij’ zegt God opnieuw tegen Abraham, het zijn woorden die ook helemaal aan het begin van de Abraham-cyclus klonken: *Lèch lècha*, in Genesis 12,1: ‘Ga jij, uit je land, uit je maagschap, uit je vaders huis’. Het zijn de twee momenten waarom het Abraham-verhaal draait: Genesis 12,1 en Genesis 22,1, met als karakteristiek dat er in beide gevallen gebroken moet worden, met die zaken die voor een mens als essentieel gelden: het huis van je vader (Gen. 12) en je zoon (Gen 22).

Het andere thema van de Abraham-cyclus is het land. Ik verwijs voor dit thema naar een verhaal van mijn hand dat eind februari in het tijdschrift *Schrift* verschijnt. Ik zet het dan ook op mijn website. Het artikel draagt als titel ‘Het land dat God aan Abraham liet zien.’ Het gaat over deze landbelofte en over de vervulling daarvan.

Twee delen

Zoon en land. Het zijn de twee thema’s waarover het gaat in de Abraham-verhalen: de zoon als beeld voor de toekomst en het land als plaats om te kunnen leven.

Op basis van die twee thema’s is het Abraham-verhaal goed in te delen. Na de ouverture, met daarin het verhaal van zijn verwekking (11,27-32), volgt het eerste deel (11,27-13,18) waarin het thema van het land centraal staat. Het daaropvolgende hoofdstuk (14,1-24) heeft iets van een tussenhoofdstuk. Het tweede deel (15,1-24,67) staat dan helemaal in het kader van het thema van de zoon. Het Abraham-verhaal eindigt dan in de epiloog met het verhaal van de dood en de begrafenis van Abraham (25,1-11).

In beide gevallen, zowel met het land als met de zoon is het zo dat ze niet voor de hand liggen. Ze worden in beide gevallen beloofd: zowel het land als de zoon. En de vraag van deze verhalen is, omdat de belofte niet direct vervuld wordt, of je het ook kan uithouden met die belofte, of je erop vertrouwt dat hij een keer uit zal komen. Dat is de clou van het geloof. En daar is Abraham het prototype van!

Abraham, vader van alle gelovigen

Ik begon mijn verhaal met te spreken over de vier groten uit het OT. Ze hebben alle drie iets specifiek. We spreken van Mozes de wetgever, David, de koning, van Elia, de profeet, en Abraham? Welke naam hoort bij hem? Ja, aartsvader wordt hij genoemd, maar die aanduiding is er een die aan hem voorafgaat: aartsvader Abraham.

Dat is de aanduiding die wij in de christelijke traditie aan hem hebben gegeven, het maakt nieuwsgierig hoe hij verder wordt aangeduid. Uit de titels die men hem in andere bijbelse verhalen gegeven heeft, blijkt de innige band die er bestaat tussen God en Abraham. Zo wordt hij als enige in de Bijbel twee keer aangeduid als 'de vriend van God' (Jes. 41,8). Het gaat hier om Jacob/Israël door Deuterocesaja aangeduid als 'zaad/nageslacht van mijn vriend Abraham', die Gij gegrepen hebt van de einden der aarde en geroepen uit haar uithoeken, tot wie ik zei: "U bent mijn knecht". In een precies dezelfde constructie staat dat ook in 2 Kronieken 20,7. Daar gaat het over het land: 'Bent u niet onze God, die voor het aangezicht van uw volk Israël de inwoners van dit land verdreven hebt en dit voor altijd hebt gegeven aan het zaad van uw vriend Abraham'.

De bijbelse traditie kent nog een andere titel. Zo wordt hij ook wel 'dienaar/knecht van God' genoemd. Dat gebeurt door God zelf. Dan zegt hij tegen Izaäk: 'Ik ben de God van uw vader Abraham. Vrees niet, want ik ben met u. Ik zal u zegenen en u nageslacht vermenigvuldigen ter wille van mijn knecht Abraham.' De titel komt ook voor – twee keer - in Psalm 105,6.42. Een vergelijkbare manier van spreken komt hier voor als bij 'Abraham als vriend': 'zaad/nageslacht van zijn knecht Abraham' Dit nageslacht wordt opgeroepen om de wonderen te gedenken die hij heeft gedaan. Kort daarna (v. 9) is in diezelfde psalm sprake van het verbond dat hij met Abraham sloot, toen hij zei: U zal ik het land Kanaän geven als het u toegemeten erfdeel'. Hier nu valt het woord 'knecht' niet. In vers 42: weer wel: 'Want Hij gedacht aan zijn heilig woord, aan zijn knecht Abraham. Hij voerde zijn volk uit met blijdschap ... en Hij gaf hun de landen der volkeren, zodat zij het werk van de natiën beërfden.' Vond de dichter van de psalm het woord 'vriend' hier iets te veel, iets te intiem, dat hij Abraham hier liever aanduidt met 'knecht'?

Ook Abraham heeft zijn aanduiding/typering. Vader van de gelovigen wordt hij genoemd, ook wel 'vader van alle gelovigen'. Wie die aanduiding ooit heeft bedacht, laat zich lastig achterhalen, maar hij is wel heel erg bekend geworden, en ook veel gebruikt. Google maar eens op 'Abraham', en u ziet ogenblikkelijk allemaal aanduidingen van Abraham als 'vader van de gelovigen' of 'vader van alle gelovigen'. U mag deze uitdrukking zo niet tegenkomen in de Bijbel; in Romeinen 4,11 noemt Paulus hem 'vader van alle *onbesneden* gelovigen'. Dat mag toch opmerkelijk heten, aangezien de besnijdenis nu juist heel specifiek met Abraham verbonden is. Genesis 17, weet u wel.

Een zegswijze die u op veel plaatsen, zowel in het OT als in het NT tegenkomt, is: 'Abraham, onze vader'. Nee, dat wordt dan niet gezegd door zijn 'eigen' kinderen, ik doel op Ismaël en Izaäk, maar door anderen uit Israël die in Abraham hem hun vader zien.

Men ziet in hem, in Abraham, het begin van een beweging, een beweging die te typeren is als de beweging van het geloof. Vandaar, zo stel ik me voor, is het gekomen dat men hem 'de vader van de gelovigen' is gaan noemen. Maar Abraham is meer geworden dan alleen het begin van een beweging. Hij heeft ook iets gekregen van een rolmodel, een voorbeeld, het voorbeeld voor de gelovige. Daar valt veel over te zeggen. Er zijn momenten dat hij een ieders bewondering zal oproepen, maar er zijn ook momenten dat hij nou niet bepaald als het schoolvoorbeeld van geloof naar voren komt. Kijk maar eens naar de manier waarop hij zijn vrouw Sara als zijn zuster doet voorkomen, zowel bij de farao van Egypte als bij Abimelech, de de koning van Gerar. Dan staat zijn lijfsbehoud wel erg voorop. Van Abraham

wordt in deze vertelling dus niet een superheld gemaakt, iemand op wie niets valt af te dwingen, hij blijft ons menselijk zeer nabij, op tal van momenten. Maar op cruciale momenten dwingt hij wel je bewondering af, en wel op die momenten dat bij hem een groot geloofsvertrouwen zichtbaar is. Ik denk dat bij velen het beeld toch overheerst van Abraham als een rolmodel, en wel omdat die momenten dat hij bewondering bij je afdwingt toch overheersen over die andere momenten, dat je eerder van Abraham als een kleingelovige zal spreken.

Abraham (en Sara) in de Hebreeënbrief

Het brengt me ten slotte bij het NT, meer in het bijzonder bij de Brief aan de Hebreeëen. In hoofdstuk 11 gaat het vooral om het geloof waarom mensen geprezen worden. We horen eerst van het geloof van Abel (11,4), van Henoeh (11,5-6) en van Noach (11,7). En dan volgt – in een veel uitgebreide passage (11,8-19) – Abraham. Er is nog een ander woord dat veelvuldig valt, dat is het woord ‘belofte’. Dat past daar helemaal bij, want daar gaat het namelijk om: of je vertrouwen hebt dat God zijn belofte vervult.

Ik lees u deze passage voor, in de NBG-vertaling van 1951:

⁸Door het geloof is Abraham, toen hij geroepen werd, in gehoorzaamheid getrokken naar een plaats, die hij als erfenis zou ontvangen, en hij vertrok, zonder te weten waar hij komen zou.

⁹Door het geloof heeft hij vertoefd in het land der *belofte*, als in een vreemd land, waar hij in tenten woonde met Isaak en Jakob, die mede-erfgenamen waren van dezelfde *belofte*;

¹⁰want hij verwachtte de stad met fundamenten, waarvan God de ontwerper en bouwmeester is.

¹¹Door het geloof heeft ook Sara kracht ontvangen om moeder te worden, en dat ondanks haar hoge leeftijd, daar zij Hem, die het *beloofd* had, betrouwbaar achtte.

¹²Daarom zijn er dan ook uit één man, en wel een verstorvene, voortgekomen als de sterren des hemels in menigte en gelijk het zand aan de oever der zee, dat ontelbaar is.

¹³In (dat) geloof zijn deze allen gestorven, zonder de *beloften* verkregen te hebben; slechts uit de verte hebben zij die gezien en begroet, en zij hebben beleden, dat zij vreemdelingen en bijwoners waren op aarde.

¹⁴Want wie zulke dingen zeggen, geven te kennen, dat zij een vaderland zoeken.

¹⁵En als zij gedachtig geweest waren aan het vaderland, dat zij verlaten hadden, zouden zij gelegenheid gehad hebben terug te keren;

¹⁶maar nu verlangen zij naar een beter, dat is een hemels, vaderland.

Daarom schaamt God Zich voor hen niet hun God te heten, want Hij had hun een stad bereid.

¹⁷Door het geloof heeft Abraham, toen hij verzocht werd, Isaak ten offer gebracht, en hij, die de *beloften* aanvaard had, wilde zijn enige zoon offeren,

¹⁸hij, tot wie gezegd was: Door Isaak zal men van nageslacht van u spreken.

Hij heeft overwogen, dat God bij machte was hem zelfs uit de doden op te wekken,

¹⁹en daaruit heeft hij hem ook bij wijze van spreken teruggekregen.

Heel opvallend is dat het niet bij Abraham blijft, maar dat ook Sara wordt genoemd en geprezen om haar geloof (11,11-12). Dat zij om haar geloof geprezen wordt, mag wel opvallend genoemd worden, want het Genesis-verhaal spreekt anders over haar, als het gaat om haar geloof in de geboorte van een kind. Het gaat om het bekende verhaal van het bezoek van God aan Abraham en Sara (Gen. 18,1-15). Als ook zij van God te horen krijgt dat ze zwanger zal worden en een zoon baren, lacht ze er juist om, gezien hun beider situatie (18,9-15). Kortom, die uitspraak lijkt niet in overeenstemming te zijn met het Abraham-verhaal.

Terug naar Abraham. Drie keer wordt hij in zijn geloof getypeerd (11,8; 11,9-10; 11,17-19). De eerste en de derde keer gaat het om de twee hele bijzondere momenten van Abraham: zijn roeping (Gen. 12) en zijn beproeving (Gen. 22). De middelste keer is minder helder, zou ik zeggen: Daar is sprake van zijn verblijf in tenten. Met het oog hierop: 'want hij verwachtte de stad met fundamenten, waarvan God de ontwerper en bouwmeester is'. We hebben hier we met een element te maken dat we niet uit het Genesisverhaal kennen.

Conclusie

Abraham wordt ons hier, net zoals in het Abrahamverhaal in Genesis, voorgehouden als man van het geloof. Dat woord 'geloof' valt hier drie keer! Het maakt duidelijk dat geloof geen constante is, dat iemand altijd in alle situaties een gelovige is. Steeds zijn er weer situaties waarin mensen, ook Abraham, anders handelen, waarin ze hun eigen oplossingen zoeken.

Abraham wordt gekenmerkt – hier in de Hebreeënbrief – , doordat hij drie keer van vertrouwen blijkt geeft, terwijl er niets te zien valt: bij de roeping van Abraham: geen land, bij zijn verblijf in het land: geen stad waar hij zou kunnen wonen, bij de beproeving: dreigend verlies van zijn zoon. Daarin, in dat enorme Godsvertrouwen, mag hij ons tot voorbeeld zijn.

Literatuur

- F.H. Breukelman, *Bijbelse Theologie Deel 1,2. De theologie van het boek Genesis. Het eerstelingschap van Israël temidden van de volkeren op de aarde als thema van „het boek van de verwekkingen van Adam, de mens”*, Kampen 1992.
- K. Deurloo, *De vader van het landvolk: Exegetische vertelsels over Abraham*, Baarn 1992
- H. Jagersma, *Abraham* (Verklaring van een bijbelgedeelte), Kampen 1977.
- M. Köckert, *Abraham: Ahnvater – Vorbild – Kultstifter* (BG 31), Leipzig 2017.
- N. ter Linden, *Abraham*, Kampen 1987.
- N.A. Riemersma, 'Het land dat God aan Abraham liet zien [Genesis 11,27–13,18]', *Schrift* 9/1 (2018), 6-12.
- W. Vogels, *Abraham – onze vader*, Averbode 2014.

Den Haag-Zuidwest
22 januari 2018
dr. Nico Riemersma